

Interdisciplinárny exkurz do politického diskurzu socialistickej éry

Lucia Ráčková

Lucia Ráčková: Interdisciplinárny exkurz do politického diskurzu socialistickej éry [An interdisciplinary excursus into the political discourse of the socialist era]. In: *Ostium*, vol. 19, 2023, no. 3. (review)

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Patrícia Molnárová: *Jazyk obdobia socializmu v sociokomunikačných a pragmakomunikačných súvislostiach*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2022. 174 s. ISBN 978-80-557-1999-3. Dostupné na: <https://repo.umb.sk/xmlui/handle/123456789/362>

Zaujímavú, dosiaľ málo spracovanú tému v domácich i stredoeurópskych podmienkach, a to ideologicky determinovaný mediálny diskurz, približuje monografia pod názvom *Jazyk obdobia socializmu v sociokomunikačných a pragmakomunikačných súvislostiach* z pera mladej lingvistky Patrície Molnárovej, pôsobiacej na Katedre slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Vyšla v roku 2022 vo vydavateľstve Belianum s podporou projektu VEGA 1/0662/22 *Hodnotový potenciál kontextovej expresivity v onlinových novinách a časopisoch*. Publikácia je výsledkom štvorročného štúdia stránickej tlače, ktorému sa autorka venovala už počas doktorandského štúdia, ktoré úspešne ukončila v roku 2021. Prináša podrobnú analýzu a interpretáciu jazykovo-komunikačných aspektov socialistickej éry v rokoch 1948 – 1970, kedy bol oficiálny diskurz riadený a kontrolovaný Komunistickou stranou Slovenska, ktorá vyžadovala jeho jednostrannú orientáciu v prospech socialistickeho zriadenia. Obdobie socializmu ovplyvňovalo všetky stránky ľudského života – politickú, ekonomickú, sociálnu i kultúrnu. Autorka kladie špeciálny dôraz na analytickú publicistiku, vplyv, funkciu a prejavy marxisticko-leninskej ideológie v špecifickom extralingválnom prostredí.

Monografia v bilingválnom slovensko-anglickom vydaní sa delí na dve hlavné časti, v ktorých sa autorka precízne venuje sociálno-komunikačným prejavom ideológie, najmä na lexikálnej a štylistickej úrovni, a pragmatickým komunikačným účinkom týchto javov v širšom, mimojazykovom a mediálnom kontexte. Sociálno-komunikačný a pragmaticko-komunikačný aspekt podrobuje kontrastívnej analýze, no zároveň ich aj funkčným spôsobom vzájomne prepája. Faktor ideológie zaraduje do existujúcej a používanej klasifikácie štylistických faktorov ovplyvňujúcich štýl a funkciu publicistického textu. Hlavným cieľom recenzovanej monografie je predstaviť, terminologicky vymedziť a charakterizovať jazyk obdobia socializmu, jeho podobu, funkciu a uplatnenie v oficiálnej stránickej komunikácii a mediálnej sfére.

V prvej kapitole sa venuje základnému terminologickému aparátu jazyka socializmu a predstavuje teoreticko-metodologické východiská výskumu. V druhej kapitole autorka približuje historicko-spoločenský a ideologický kontext skúmaného obdobia. V úvodných častiach monografie sa nachádzajú i teoreticko-metodologické východiská, interdisciplinárne súvislosti a kľúčové pojmy, ktoré pokrývajú všetky nasledujúce analyticko-interpretáčnne zistenia – diskurz, oficiálny stranický diskurz, stranícku tlač, socialistickú ideológiu marxizmu-leninizmu a propagandu. Nosnými kapitolami publikácie sú tretia kapitola pod názvom *Jazyk obdobia socializmu v sociokomunikačných súvislostiach* a štvrtá kapitola *Jazyk obdobia socializmu v pragmatikomunikačných súvislostiach*. Zaujímavú problematiku uzatvára posledná piata kapitola *Štýlotvorný potenciál ideológie v diskurze obdobia socializmu*. K ľahšej orientácii čitateľov napomáha vecný register na konci monografie. Čitateľsky prívetivo pôsobí i farebná obrazová príloha.

V kontexte jazykového obrazu podporujúceho presvedčivosť a manipulatívnosť v straníckej tlači bol Sovietsky zväz predstavovaný ako priateľ, spojenec či dokonca brat. Na druhej strane všetko, čo sa spájalo so západnými krajinami, najmä Amerikou a kapitalizmom, sa reflektovalo ako nebezpečné, dekadentné, nepriateľské, zradné a militantné. Autorka uvádza: „Nie je objektívne hovoriť o ideologickom, ale skôr ideologizujúcom jazyku, vzhľadom na fakt, že hoci ideologický faktor bol neustále prítomný a vo väčšej či menšej miere pôsobil na všetky roviny jazyka, predsa len netransformoval každú jeho súčasť v celej jej komplexnosti“ (p. 130 – 131). Primárne sa venuje prvkom ideologizujúceho jazyka v denníku *Pravda*, ale čiastkovo ich skúma aj na iných novinových platformách ako *Práca*, *Smena*, *Lud*, *Smer* či *Východoslovenské noviny*. Výber denníka *Pravda* ako hlavného výskumného materiálu autorka náležite odôvodňuje. Argumentuje tým, že ide o najdlhšie vychádzajúci slovenský denník od roku 1920, navyše s dennou periodicitou a celoštátnou platnosťou. Zaujímavú interdisciplinárnu problematiku jazyka socializmu metodologicky ukotvuje vzhľadom na interakciu jazykových subdisciplín, ktoré vznikli ako dôsledok komunikačno-pragmatického obratu. Vychádza hlavne zo sociolingvistiky a sociopragmatiky s dôrazom na persuzívne pôsobenie komunikátov vo vzťahu k politickej ideológii. Kognitívno-lingvistickými východiskami autorky sú sémanticko-pragmatický náhľad na jazyk a teórie metafory a konceptualizácie. Kontext aplikovaných jazykových výrazov vytvára historická veda. P. Molnárová sa opiera o K. Palka, ktorý pod pseudonymom Peter Fidelius vytvoril ikonické dielo *Řeč komunistické moci* (2016). Ďalej nadväzuje na doterajšie výskumy tejto nedostatočne prebádanej problematiky K. Šebestu (2001), M. Głowińskiego (1991, 1995, 1996, 2009, 2014) či J. Bralczyka (2007), ktorí jazyk propagandy vnímajú ako nástroj udržania moci. Upozorňuje aj na práce K. Tvrdej (2018, 2019), ktorá sa zaoberá jazykom *Rudého práva*. Na konkrétnych jazykových oblastiach v rámci materiálu zo straníckeho diskurzu aplikuje, nadväzujúc na T. A. van Dijka (2008), kritickú analýzu diskurzu. Výskumnú vzorku, ktorú autorka analyzuje najmä z kvalitatívneho hľadiska a dopĺňujúco z kvantitatívneho hľadiska, tvorí viac ako 400 samostatných textov zo žánrov úvodník a komentár, teda publicistiky racionálneho typu.

Na základe detailnej analýzy podopretej konkrétnymi príkladmi z dobovej tlače definuje jazyk obdobia socializmu ako špecifický komunikačný kód, ktorý výrazne ovplyvnil širší spoločensko-politický, filozofický a ekonomický kontext. Aj napriek terminologickej nejednotnosti jazyka pomenúvajúceho socialistickú etapu, autorka monografie zistila, že vlastnosti tohto jazyka neboli až natoľko diferencované. Ideologické príznaky sa najviac vyskytovali v lexikálnej rovine a z konkrétnych skúmaných lexém – *práca*, *strana*, *ľud*, *socializmus*, *demokracia*, *súdruh*, *plán* dominovali pri lexikálnej jednotke *práca*. Táto lexéma verbalizujúca dôležitú spoločenskú a ideologickú hodnotu obdobia socializmu bola stabilnou lexémou bez výraznejších významových posunov. Naopak, ideologicky podmienené významové posuny sa najvýraznejšie prejavili v lexéme *demokracia*. Do roku 1968 bola štandardnou súčasťou slovnej zásoby, spravidla v sémanticky redundantne zdvojenej sémantickej podobe – *ľudová demokracia*. Mimojazykový kontext súvisiaci s inváziou vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968 však spôsobil, že toto slovo takmer úplne vymizlo z oficiálneho mediálneho diskurzu, resp. jeho význam nadobudol negatívne

konotácie.

Prvky ideológie sa prejavili aj v oblasti vlastných mien, v spojení s kultom osobnosti, kde vedkyňa zaznamenala nasledujúce podoby: a) stabilnú glorifikáciu bez ohľadu na mimojazykové determinanty (V. I. Lenin); b) ústup z oficiálneho diskurzu po smrti osoby alebo páde kultu osobnosti (K. Gottwald) a c) transformáciu od glorifikácie k démonizácii (J. V. Stalin) či dokonca d) prechod od autority k pojmu spoločenský nepriateľ (A. Dubček) následkom extralingválneho kontextu invázie a začiatku okupácie Československa.

V kontexte konkrétnych a jedinečných historických udalostí, či už smrti politických predstaviteľov Sovietskeho zväzu a Československa v roku 1953, alebo spomenutého vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v roku 1968, autorka zaznamenala rozsiahly výskyt ideologizujúcich prvkov jazyka aj mimo hlavného textu, v jeho rámcových útvaroch, a to v titulkoch a sloganoch. Ideologicky príznaková a hodnotiacia lexika sa prejavila aj na syntaktickej úrovni jazyka a na úrovni modalít vety, keďže, ako konštatuje P. Molnárová, zaznamenala vysoký výskyt otázok.

Na základe kognitívnej teórie G. Lakoffa a M. Johnsona tiež skúmala kognitívno-jazykové presahy v jazyku obdobia socializmu na úrovni pojmových metafor. Budovateľské metafory sa v analyzovaných textoch vyskytovali prevažne v motívoch cesty, budovy či boja. Ich persuazívne zobrazenie postupne prechádzalo do významovo vyprázdneného klišé. Tri budovateľské metafory dopĺňala metafora postavená na prírodných motívoch, vyskytujúca sa najmä v súvislosti s prvomájovými oslavami. Dôležitú funkciu v straníckom diskurze okrem prvkov persuazívnosti plnil i politicko-ideologický stereotyp. Pozitívne orientovaný stereotyp Sovietskeho zväzu sa sústredil okolo motívov spojenec, brat, priateľ, učiteľ v opozícii k stereotypu nepriateľa s negatívnymi konotáciami. S týmto konceptom sa spájal primárne prvok fašizmu. Pre jazyk tejto historickej etapy je teda typická polarizovanosť.

V závere monografie autorka konštatuje, že existujú značné paralely v koncepcii niekdajšieho a dnešného straníckeho diskurzu, a to najmä ich podobná funkcia a pragmatické zacielenie napriek inému extralingválnemu kontextu. Interdisciplinárnosť monografie, oscilujúcej na pomedzí lingvistiky, histórie, mediálnych štúdií, politológie či sociológie a jej dvojjazyčná koncepcia sú veľmi prínosné z hľadiska jej prieniku do širšej vedeckej obce. Monografia, ktorá otvára ďalšie možnosti kvalitatívneho, kvantitatívneho či komparatívneho skúmania problematiky, je podnetným čítaným nielen pre odborníkov z uvedených oblastí, ale i pre všetkých vrátane študentov daných disciplín, ktorých zaujíma, ako nás jazyk médií či už historického, alebo súčasného politického diskurzu môže ovplyvňovať, alebo ako posilniť rezilienciu mediálneho publika zvýšením jeho kompetencií v oblasti recepcie tendenčných a ideológiou poznačených mediálnych komunikátov.

Monografia Patrície Molnárovej vyšla aj v anglickej jazykovej mutácii: *Language of the socialist era from the perspective of social and pragmatic communication* (Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2022), vďaka čomu je dostupná širšej čitateľskej i bádateľskej verejnosti.

Mgr. Lucia Ráčková, PhD.
Katedra romanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
e-mail: lucia.rackova@umb.sk
ORCID: 0000-0002-1246-1889